Литература

1. Векшина, М. Айшетлэн турлы буёлъёсыз. Ма со кылбур? // Ингож. – № 21. – С. 5
2. Векшина, М. «Мае адӟи, сое гожтӥ» - таӵе амалъя гожъяськон литература ӧвӧл // Ингож. – 2015. – № 61. – С. 3
3. Кельмаков, В.К. Газета «Удмурт дунне» и некоторые нормы удмуртского литературного языка // Формирование и развитие литературных языков народов Поволжья: Мат-лы V Междунар. симпозиума / Удм. гос. ун-т. Каф. общ. и финно-угор. языкозн. – Ижевск: Изд. дом «Удмуртский университет», 2004. – С. 122–139.
4. Кельмаков, В.К. «Удмурт дунне»-лэн но удмурт дуннелэн гожъяськоны-сьтызы куд-ог лэчытэсь ужпумъёс: Азьпечатлос, – Ижевск: «Удмуртский университет», 2003. – С.98
5. Красильников, А. Г. Культурологические исследования удмуртского этноса: язык, фольклор, литература. – Ижевск: Изд-во ИПК И ПРО УР, 2009. – 104 с.
6. Лихачёв, Д.С. Экология культуры //Заметки о русском. – М.: Сов. Россия, 1984.
7. Скворцов, Л. И. Что угрожает литературному языку? (Размышления о состоянии современной речи) // РЯШ. – 1994 – №5
8. Тараканов, И. В. Удмуртский язык: становление и развитие: Сборник статей. – Ижевск, 2007. – С. 14-15.
9. Худякова, О. С. К вопросу о функциях языка блогосферы (на материале русскоязычных тематических блогов) [Электронный ресурс] – Режим доступа: cyberleninka.ru / article/n/k-voprosu-o-funktsiyah-yazyka-blogosfery-na-materiale-russkoyazychnyh-tematicheskih-blogov (дата обращения: 09.09.2016).
10. Черняк, В.Д., Козырев, В.А. Современная языковая ситуация и речевая культура: учебное пособие. – М.: Флинта: Наука, 2012. – 184 с.

Габбасова Сәнифә Рәсимовна

Казан (Идел буе) федераль университеты, Казан

КАЛЬКАЛАРНЫҢ ВАКЫТЛЫ МАТБУГАТТА КУЛЛАНЫЛЫШЫ

В статье ставится задача использования калек в периодической печати. Обогащение татарского литературного языка за счёт калек, их деление на структурно-семантические и семантические группы показано на примерах из газет «Шәһри Казан», «Акчарлак», «Язмышлар».

Ключевые слова: *калка, структурно-семантические, семантические кальки.*

We explored some problems of compliance of literary language in the periodical press in present article. We can see the enrichment of tatar literary language due to calques, their dividing into the structural-semantic and semantic groups in some examples from newspapers, like «Shahri Kazan», «Akcharlak», «Yazmyshlar».

Key words: *calque, structural-semantic calques, semantic calques.*

Калькалар һәм аларның төрләре татар теленең лексик байлыгын, сүзьясалыш мөмкинлекләрен арттыралар, сүзләрнең мәгънәләре киңәюгә, яңа мәгънәләр барлыкка килүгә ярдәм итәләр. Шул ук вакытта татар телендә

калькалаштыру процессында телебезнең аһәңенә, мәгънәви төгәллегенә дә зур игътибар бирелергә һәм урынлы кулланылырга тиеш.

Бүгенге көндә телебездәге ялгышларны халыкның ике телле булуыннан килә дип әйтергә мөмкин. Шулай ук башка халыклар белән иҗтимагый, сәяси, мәдәни һәм башка мөнәсәбәтләргә керү телебездә алынмаларның барлыкка килүенә сәбәп була. Дәүләт телебез булган рус һәм татар телләрендә эш итә торган татар кешеләре урынсызга рус сүзләрен кертеп сөйләшә. Җәмгыятебез үсешенең төрле чорларында татар әдәби теле яңа сүзләр белән баййй. Бу процесс күбесенчә рус теле йогынтысында калькалар исәбенә алып барыла.

Татар телендә калькалар үзенчәлекләре һәм төзелешләре ягыннан азмы-күпме өйрәнелгән. С. Атнагулов, С. Фәйзуллин, Э.М. Ахунҗанов, Ф.С. Сафиуллина, Р.А. Юсупов, Н.В. Максимов кебек татар белгечләре тарафыннан тел нормалары мәсьәләләре тикшерелә.
Массакүләм матбугат чараларында очрый торган җитди хаталардан, рус телендәге сүзләрне һәм аерым тәгъбирләрне механик рәвештә сүзгә-сүз тәрҗемә итү күренешен аерым күрсәтеп үтәргә кирәк. Бүгенге көндә вакытлы матбугатта: газета-журналларда рус алынмалары, шул исәптән сөйләм нормасына туры килми торган калькалар, сөйләм культурасы таләпләре сакланмаган сүзләр еш очрый. Теманың эзләнү объекты буларак, «Шәһри Казан», (19 сентябрь 2013 ел; 7 март, 2014 ел), «Акчарлак», (21 июнь 2012 ел. № 25; 19 июль, 2012 ел, № 29), «Язмышлар» (ноябрь 2012 ел, № 5) газеталары алынды. Вакытлы матбугатта басылган язмаларда калькаларны өйрәнүне максат итеп куйдык. Алар арасында бик уңышлылары да бар, ләкин телебезгә бик ямьсез, колакка ятышсыз калькаларның килеп керүе безне борчый. Вакытлы матбугатта кулланылган калькаларны өйрәнү барышында лексик калькалар структур-семантик һәм семантик төрләргә бүлеп классификацияләдек.

Структур-семантик калькаларда чит тел сүзенең морфологик төзелеше саклана. Алар, үз чиратында, ике төркемгә бүленә: тулы калькалар һәм ярымкалькалар. Тулы калька: *Юеш тараканнар* яши торган урынга дымлы мүк яки сүс, уылган кишер яки бәрәңге куярга кирәк [«Язмышлар», 2012, 5: 5]. Бу җөмләдә юеш тараканнар калькасы уңышсыз һәм аның урынына кыргаяк (юеш урында үрчи торган күп аяклы бөҗәк) сүзен куллану дөрес булыр дип саныйбыз. Шундый ук мисалларны төрле матбугат битләрендә күпләп очратырга мөмкин. Ярымкалька: Күзләр күреп, колаклар ишетеп күнеккән *«Кибет ачылу уңаеннан скидкалар», «Тулы ликвидация»* [«Акчарлак», 2012, 25: 1] дигән сүзләргә артык сөенеп кибеткә чапмагыз, дигән мисалда скидка, ликвидация сүзләренең татар телендә тәрҗемәсе булып та кулланылмый. «Кибет ачылу уңаеннан скидкалар» – кибет ачылу уңаеннан ташламалар, «Тулы ликвидация» – тулысынча ябылу(юкка чыгарылу) дип язу яхшырак.

Семантик калькалар чит тел сүзенең мәгънәсен күчерү нәтиҗәсендә барлыкка килгәннәр. Рус сүзләренең аерым мәгънәләрен үзләштерү нәтиҗәсендә туган калькалар татар телендә күп. Шулар арасыннан географик атамаларны (борын, култык, бугаз), оешмалар җыелмасын (челтәр), иҗтимагый төркемнәрне (уң, сул) һәм терминнарны (көрәш, күчеш, нигез, сайлау, җыелыш, агым) белдерүче калькалар очрый. Вакытлы матбугатта бу төргә караган мисаллар аз. Казанда уздырылган шәһәр наркотикларга каршы көрәш комиссиясе утырышынды Республика *нарколог* (наркология дип әйтү уңышлырак) диспансерының баш табиб урынбасары Степан Криницкий билгеләп үткәнчә〈...〉 [«Шәһри Казан», 2013: 7] җөмләсе калькалар ягыннан гына түгел, сөйләм төзеклеге буенча да аңлаешсыз бирелгән.

Кызганыч, бүген телебездә – халыкның сөйләм телендә дә, әдәби телебездә дә – төрле характердагы төгәлсезлекләр, әдәби тел нормаларын бозулар күзәтелә. Телнең дөреслеген, сафлыгын сакларга тиешле кешеләр – тел белгечләре, журналистлар, укытучылар тарафыннан да бу мәсьәләгә игътибар җитеп бетми, фәнни хезмәтләрдә, вакытлы матбугат битләрендә, радио-телевидение тапшыруларында сөйләм культурасына бәйле проблемалар аз күтәрелә.

Татар һәм рус телләренең дәүләт теле буларак тигез хокуклы статусы игълан ителүгә карамастан, татар телендә эшләү чикләнгән килеш кала бирә. Бөек шәхесебез Ризаэтдин Фәхреддин әйткәнчә, һәрбер кеше үз кулыннан килгән кадәр эш эшләргә, байлык һәр һөнәр, һәм дә сәнәгать өлкәләрендә милләтнең күтәрелүенә ярдәм кылырга тиешләр. Бу фикер бүген дә көчендә кала.

Литература

1. Юсупов, Р.А. Әдәп башы – тел. Икетеллелек шартларында дөрес сөйләм мәсьәләләре / Р. А. Юсупов. – Казан: КДПУ нәшрияты, 2000. – 218 б.
2. Сафиуллина, Ф.С. Тел гыйлеменә кереш. Югары уку йортларының филология факультеты студентлары өчен дәреслек. – Тулыл. 2 нче басма. – Казан: Тарих, 2001. – 383 б.

Габдрахманова Фәнүзә Хәйдаровна
Казан (Идел буе) федераль университеты, Казан

ТАТАР ЛИНГВОМӘДӘНИЯТЕНДӘ *БУСАГА* ЛЕКСЕМАСЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛЬ-СЕМАНТИК КЫРЫ

В статье приведен пример лингвокультурологического анализа лексемы бусага (порог) в татарской языковой картине мира, относящейся к материальной культуре татарского народа.